

законодавства : Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 29.11.2007 р. // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 1. – С. 43–58.

24. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [кол. авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; за заг. ред. В.К. Мамутова]. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

25. Зайцев И.М. Структура спора о праве / И.М. Зайцев // Вопросы теории охранительных правоотношений. Материалы научной конференции. – Ярославль, 1991. – С. 22–25.

26. Матиевский М.Д. Спор о праве – процессуальное средство защиты субъективных прав и охраняемых законом интересов / М.Д. Матиевский // Осуществление и защита гражданских и трудовых прав: сб. науч. трудов. – Краснодар, 1989. – С. 134–142.

27. Елисейкин П.Ф. Процессуальное понимание спора о праве и его критика / П.Ф. Елисейкин // Проблема защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство. – Ярославль, 1981. – С. 3–24.

28. Бутнев В.В. Спор о праве – организационно-охранительное правоотношение / В.В. Бутнев // Проблемы защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство. – Ярославль, 1981. – С. 43–50.

29. Боднар Т.В. Односторонний отказ в гражданском праве / Т.В. Боднар // Альманах цивилистики: Сборник статей. Вып. 5 / Под ред. Р.А. Майданика. – К.: Алерта, 2012. – С. 387–401.

30. Заменгоф З.М. Изменение и расторжение хозяйственных договоров / З.М. Заменгоф. – М.: Юридическая литература, 1967. – 144 с.

УДК 347.91/95(477)

СУБ'ЄКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Скорич О.О., аспірант
кафедри правосуддя юридичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню процесуального статусу суб'єктів використання спеціальних знань у цивільному процесі України. Автором проводиться аналіз правової природи спеціальних знань учасників цивільного процесу, які володіють ними згідно з чинним законодавством. Акцентується на таких учасниках цивільного процесу, як перекладач та органи державної влади і місцевого самоврядування, які беруть участь у справі з метою подання висновку, визначається правова природа знань, які ними застосовуються у процесі реалізації своєї процесуальної функції. Автор пропонує оновлений перелік суб'єктів використання спеціальних знань у цивільному процесі України.

Ключові слова: експерт, спеціаліст, перекладач, органи державної влади та місцевого самоврядування, спеціальні знання в цивільному процесі.

Статья посвящена исследованию процессуального статуса субъектов использования специальных знаний в Гражданском процессе Украины. Автором проводится анализ правовой природы знаний участников гражданского процесса, которые, согласно законодательству, обладают специальными знаниями. Акцентируется на таких участниках гражданского процесса, как переводчик и органы государственной власти и местного самоуправления, участвующих в деле для дачи заключения, определяется правовая природа знаний, которые ими применяются в ходе реализации своей процессуальной функции. Автор предлагает обновленный перечень субъектов использования специальных знаний в гражданском процессе Украины.

Ключевые слова: эксперт, специалист, переводчик, органы государственной власти и местного самоуправления, специальные знания в гражданском процессе Украины.

Skorych O.O. SUBJECTS OF THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE

The article investigates the use of special knowledges. The author analyzes the legal nature of the participants of the civil process, in accordance with the law, with specialized knowledge. The attention of participants to the civil process as a translator and public authorities and local self-determined legal nature of the knowledge that they are used in the implementation of its procedural functions. The author proposed an updated list of entities using special knowledge.

Key words: expert, specialist, translator, public authorities and local government, special knowledges.

Постановка проблеми. Питання використання спеціальних знань у цивільному процесі України є надзвичайно актуальним, адже результат діяльності суб'єктів використання спеціальних знань є гарантією ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення суду. Аналізуючи нормативні положення чинного Цивільного процесуального кодексу України, можна дійти висновку про те, що до суб'єктів використання спеціальних знань належать експерт та спеціаліст. Однак варто акцентувати увагу на тому, що серед

учасників цивільного процесу, наявні і такі, щодо правової природи знань яких існують наукові дискусії. Такими учасниками цивільного процесу є перекладач та органи державної влади і місцевого самоврядування, які беруть участь у справі для подання висновку. У зв'язку з цим, необхідно чітко встановити перелік суб'єктів, які володіють спеціальними знаннями, з метою усунення труднощів у процесі розгляду певних категорій справ по суті, коли ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення суду неможливе без

залучення суб'єктів використання спеціальних знань.

Ступінь розробленості проблеми. Проблемні питання використання спеціальних знань у цивільному процесі та безпосередньо правових статусів експерта та спеціаліста як основних суб'єктів використання спеціальних знань були предметом дослідження таких вітчизняних вчених-процесуалістів, як С.С. Бичкова, Ж.В. Васильєва-Шаламова, Д.Г. Глушкова, В.Г. Гончаренко, К.В. Гусаров, Н.О. Кіреєва, М.Й. Штефан. Також зазначені проблеми досліджувалися і зарубіжними вченими-процесуалістами, такими як О.Т. Боннер, А.Г. Давтян, О.О. Ейсман, Ю.М. Жуков, Т.А. Лілуашвілі, Ю.К. Орлов, І.Л. Петрухін, Л.Н. Ракітіна, І.В. Решетнікова, Т.В. Сахнова, М.К. Треушніков, М.С. Шакарян, А.Р. Шляхов.

Мета статті – визначити перелік суб'єктів використання спеціальних знань у цивільному процесі України.

Вклад основного матеріалу. Як вже зазначалося вище, відповідно до ст.ст. 53–54 Цивільного процесуального кодексу, суб'єктами використання спеціальних знань є експерт та спеціаліст. Незважаючи на споріднену правову природу знань цих учасників цивільного процесу, їхні процесуальні функції у процесі розгляду справи по суті є абсолютно різними. Так, в першу чергу, варто акцентувати на тому, що висновок експерта є засобом доказування, в той час як результати діяльності спеціаліста не мають доказового характеру, однак відіграють важливу роль у процесі вирішення справи по суті.

Основним суб'єктом використання спеціальних знань є експерт. Експерт володіє спеціальними знаннями і через законодавче закріплення даної ознаки може проводити експертне дослідження, в результаті якого формується такий засіб доказування, як висновок експерта. Саме тому діяльність експерта є надзвичайно важливою в цивільному процесі. Важливим є той факт, що серед суб'єктів використання спеціальних знань, виключно висновок експерта має доказовий характер.

Обґрунтованою є наукова позиція А.Г. Давтян, яка зазначає, що процесуальне положення експерта проявляється в тому, що останній – це незалежна, самостійна процесуальна фігура, фізична особа, наділена спеціальними знаннями, компетентна в проведенні необхідного наукового дослідження за дорученням суду або сторін, результати якого мали бути сформульовані у висновку експерта [1, с. 125].

Аналізуючи визначення, варто звернути увагу на те, що експерт є компетентним у проведенні спеціального дослідження. Вважаємо, що дана компетенція визначається наявністю в останнього спеціальних знань у відповідній галузі знань, а також відображається у нормативних положеннях щодо прав та обов'язків експерта як суб'єкта судової експертизи на законодавчому рівні. Тобто експерт, з огляду на закон, може проводити спеціальне дослідження та встановлювати обставини, які необхідні для вирішення справи по суті. Спеціальні знання експерта об'єк-

тивізуються безпосередньо у відповідному дослідженні, яке ним проводиться. Важливим є те, що таке дослідження знаходиться поза регламентацією суду, в процесі здійснення даного дослідження експерт застосовує особливі наукові методики. Тобто правова природа спеціальних знань, які застосовуються експертом у процесі реалізації своєї процесуальної функції, полягає у їх науково-теоретичному характері.

Наступним суб'єктом використання спеціальних знань є спеціаліст. Як слушно зазначає М.С. Шакарян, спеціаліст є самостійним суб'єктом цивільного процесу, що сприяє здійсненню правосуддя. Його можна визначити як особу, що володіє спеціальними знаннями і залучається судом для отримання консультацій, пояснень і надання безпосередньої технічної допомоги під час дослідження доказів і здійснення інших процесуальних дій [2, с. 327].

Діяльність спеціаліста, порівняно з характером діяльності експерта, має іншу процесуальну мету, хоча в процесуальній літературі також не виникає дискусій щодо віднесення спеціаліста до суб'єкта використання спеціальних знань. Так, спеціаліст надає консультації з питань, що не потребують проведення судової експертизи, однак потребують наявності певних спеціальних знань для їх вирішення, а також надає суду технічну допомогу. Діяльність спеціаліста не спрямована на отримання нового доказу, хоча пов'язана з процесом доказування іншим чином: спеціаліст сприяє суду у дослідженні доказів, і тому процесуальна діяльність спеціаліста також має важливе значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення суду. Так, у разі, коли вирішення певного питання не потребує проведення спеціального експертного дослідження, з метою процесуальної економії судом залучається саме спеціаліст. Даний учасник цивільного процесу безпосередньо супроводжує лише процесуальні дії суду, з метою реалізації ним процесуальних форм своєї діяльності не виникає необхідності зупиняти провадження у справі, що сприяє оперативному розгляду справи по суті. Однак спеціальні знання спеціаліста мають прикладний характер, оскільки спеціаліст не проводить ґрунтовного дослідження конкретного питання, яке цікавить суд.

Аналізуючи проблематику суб'єктів використання спеціальних знань, варто акцентувати і на такому учаснику цивільного процесу, як перекладач. Із питань віднесення перекладача до суб'єктів використання спеціальних знань, думки вчених-процесуалістів розділяються. Цивільний процесуальний кодекс не вказує на наявність у даного учасника процесу спеціальних знань. Однак дане питання потребує ґрунтовного науково-теоретичного аналізу з метою визначення правової природи знань, які застосовуються перекладачем у процесі реалізації своїх процесуальних функцій.

Питання віднесення перекладача до суб'єктів використання спеціальних знань є надзвичайно спірним. У Цивільному процесуальному кодексі такий суб'єкт, як перекла-

дач, зазначений у числі інших осіб або ж осіб, які сприяють здійсненню правосуддя, наряду з експертом та спеціалістом, однак, аналізуючи положення кодексу, можна прийти до висновку про те, що у розумінні законодавця перекладач не є суб'єктом використання спеціальних знань.

Однак аналіз процесуальної літератури свідчить, що деякі вчені-процесуалісти все ж відносять перекладача до суб'єкта використання спеціальних знань. Так, наприклад, як зазначає Ж.В. Васильєва-Шаламова, у цивільному процесі перекладач надає технічну допомогу, застосовуючи при цьому спеціальні знання. Хоча перекладач є фахівцем у галузі лінгвістичних знань, його участь і знання використовуються для забезпечення принципів рівності й змагальності сторін [3, с. 64].

Також підтримує позицію віднесення перекладача до суб'єктів використання спеціальних знань і М.А. Родіонова, яка пропонує виділити такі форми участі обізнаних осіб у процесі залежно від їх процесуального статусу: 1) експерт; 2) спеціаліст; 3) перекладач; 4) педагог, психолог [4, с. 7].

Вирішуючи питання віднесення перекладача до суб'єкта використання спеціальних знань, необхідно звернутися до поняття «спеціальні знання». Так, М.К. Треушников вважає, що під спеціальними знаннями в цивільному процесі розуміються знання, які перебувають за межами правових знань, загальновідомих узагальнень, що витікають із досвіду людей. Спеціальні знання не належать до числа загальновідомих, загальнодоступних, тих, що мають масове розповсюдження, тобто це такі, якими професійно володіє тільки вузьке коло спеціалістів [5, с. 197]. Аналізуючи це визначення, варто акцентувати на тому, що спеціальні знання не є загальновідомими та загальнодоступними, що, у свою чергу, не можна сказати про знання перекладача. Знання мови не відповідають критеріям визначення спеціальних знань, адже вони характеризуються такими ознаками, як доступність та загальновідомість, поширення серед значного кола осіб. Особа, незалежно від її освіти, може володіти кількома мовами. У сучасному суспільстві знання мови не є тією галуззю знань, що потребує наявності відповідної освіти та навичок її застосування, адже це є повсякденний засіб спілкування.

Однак не можна дійти однозначного висновку про те, що перекладач не є суб'єктом використання спеціальних знань. Так, коли йдеться про необхідність перекладу документу, написаного стародавньою мовою або рідкісним діалектом, необхідна допомога не просто лінгвіста, який є знавцем мови, а філолога, який досліджує особливості мови конкретного історичного періоду або конкретного регіону. За таких умов, на нашу думку, такі знання мови є спеціальними, адже вони явно виходять за межі загальновідомих та загальнодоступних. Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку про те, що такий суб'єкт як перекладач може бути суб'єктом використання спеціальних знань у конкретних випадках, зважаючи на особливості певних категорій справ, що зумовлюють необхід-

ність глибинних знань певних аспектів мови та культури конкретної нації.

Також варто акцентувати на спеціальній природі знань осіб, які володіють технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми. На нашу думку, ці знання варто також віднести до сфери спеціальних. Як слушно зазначає М.М. Ясинок, глухоніми, які є стороною в цивільній справі, треті особами, свідками, як правило, доводять до відома суду інформацію за допомогою міміки та різних жестів. Міміка глухонімих, незважаючи на деякі її особливості, як правило, є однаковою. Водночас частини глухонімих є індивідуальний словник, зрозумілий лише вузькому колу осіб, тому що їх мова все ж є унікальною. Незважаючи на те, що кількість жестів і мімічних виразів є значними, все ж вони не можуть зрівнятися із лексикою української мови. Разом із тим глухоніми спілкуються між собою не лише за допомогою жестів – дактильної мови (ручної азбуки), але і читають «із губ». Якщо для них це повсякденний засіб спілкування, яким вони добре володіють, то прихід таких осіб на судові засідання потребує послуг перекладача [6, с. 107]. Аналізуючи дану наукову позицію, можна дійти висновку про те, що техніка спілкування з глухонімими належить до спеціальних знань, оскільки потребує наявності в особи спеціальних навичок з метою здійснення перекладу на відповідну мову. Саме тому, на нашу думку, в такому разі перекладач у цивільному процесі є суб'єктом використання спеціальних знань.

Дискусійним у процесуальній літературі також є питання щодо віднесення органів державної влади та місцевого самоврядування до суб'єктів спеціальних знань. Варто зазначити, що однією з форм участі органів державної влади та місцевого самоврядування у цивільному процесі України є надання ними висновків у справі, відповідно до ч. 3 ст. 45 ЦПК. Зважаючи на аналіз цієї статті, органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі в справі або взяти участь у справі за своєю ініціативою з метою подання висновків на виконання своїх повноважень. Участь зазначених органів у цивільному процесі з метою подання висновків у справі є обов'язковою у випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне.

У контексті дослідження правової природи знань, які застосовуються в процесі складання висновку органів державної влади та місцевого самоврядування, варто звернути увагу на те, що, відповідно до ч. 1 ст. 46 ЦПК, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які беруть участь у справі з метою подання висновку, мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 27 цього Кодексу, а також мають право висловити свою думку щодо вирішення справи по суті. Ці учасники цивільного судочинства мають права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, оскільки належать до цієї групи учасників цивільного судочинства. Варто погодитись із позицією авторів, які вважають, що дані органи займають у процесі самотійне положення процесуальних позивачів і наділені процесу-

альними правами та обов'язками позивача тільки в процесуальному сенсі, бо вони не є суб'єктами спірного правовідношення [7]. Тобто органи державної влади та місцевого самоврядування не належать до групи осіб, які сприяють здійсненню судочинства, на відміну від інших суб'єктів використання спеціальних знань. Статус осіб, які беруть участь у справі, ставить під сумнів можливість віднесення органів державної влади та місцевого самоврядування до суб'єктів використання спеціальних знань. Варто, в першу чергу, звернути увагу на те, що суб'єкти використання спеціальних знань не мають юридичного інтересу, на відміну від органів державної влади та місцевого самоврядування. Також, аналізуючи ч. 1 ст. 46 ЦПК, можна дійти висновку, що ці суб'єкти мають юридичний інтерес, оскільки вони мають право висловити свою думку щодо вирішення справи по суті, що суттєво відрізняє їх від спеціаліста та експерта, які, згідно зі ст. 47 ЦПК, є іншими учасниками цивільного судочинства.

В.Ю. Кулакова вважає, що орган місцевого самоврядування, як і експерт, є носієм спеціальних знань, але природа цих спеціальних знань специфічна. Специфіка полягає в тому, що орган місцевого самоврядування бере участь у процесі, оскільки така участь пов'язана з виконанням ними функцій, делегованих місцевим самоврядуванням. Такий орган під час видання висновку по справі використовує не лише знання, а й досвід, здобутий ним у процесі щоденної практики виконання покладених на нього функцій [8, с. 164]. Не можна погодитися з даною позицією, адже орган не може бути носієм спеціальних знань, оскільки безпосередньо висновок надає уповноважена особа, яка з огляду на свої посадові обов'язки є учасником цивільного процесу, але не від свого імені, а від імені відповідного органа. Обґрунтованою є позиція Н.О. Киреевої з приводу того, що доказову діяльність у суді від імені органу опіки і піклування здійснює його уповноважений, який наділяється цим органом усіма правами на здійснення представництва у справі. Уповноважений представник органу опіки і піклування має активно використовувати надані йому процесуальні права та добросовісно виконувати обов'язки в процесі [9, с. 93].

Тому, на нашу думку, органи державної влади та місцевого самоврядування не є суб'єктами спеціальних знань, бо вони володіють спеціальною компетенцією щодо надання висновку у процесі розгляду справи по суті. Ця спеціальна компетенція полягає у тому, що відповідні органи мають повноваження надавати висновок в окремих категоріях цивільних справ. Однак ці повноваження не полягають у застосуванні відповідними особами спеціальних знань та навичок, а стосуються виконання своїх службових обов'язків.

Поняття «спеціальні знання» та «спеціальна компетенція» мають різне змістовне наповнення через те, що заради реалізації спеціальної компетенції особа не потребує наявності спеціальних знань та, відповідно, їх застосування. За таких умов йдеться про особливу форму участі у цивільному проце-

сі, яка впливає з відповідної спеціальної компетенції. Так, спеціальною компетенцією органів державної влади та місцевого самоврядування у цивільному процесі є безпосередньо надання висновку. Така форма участі відповідних учасників цивільного процесу є особливою, оскільки з усіх осіб, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб, виключно органи державної влади та місцевого самоврядування мають повноваження щодо надання висновку. Крім того, цей висновок враховується суддею під час ухвалення рішення. Незважаючи на той факт, що відповідний висновок не є засобом доказування, суд має обґрунтувати свою позицію у разі неврахування у судовому рішенні висновку органа державної влади та місцевого самоврядування.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна сформулювати висновок, що до суб'єктів використання спеціальних знань варто відносити експерта, спеціаліста, а в окремих випадках – і перекладача. Критерії віднесення відповідного учасника до суб'єкта використання спеціальних знань впливають із природи самих спеціальних знань. Так, знання, які застосовує учасник цивільного процесу у процесі виконання своєї процесуальної функції, мають виходити за межі загальнодоступних та загальновідомих. Спеціальні знання формуються виключно на професійному рівні у вузького кола осіб та в певній галузі знань. Тому мова, як основоположний засіб спілкування між людьми, не може відноситися до спеціальних знань. Однак окремі аспекти її застосування, пов'язані з мовленням глухонімих, стародавніми мовами, мовами окремих регіонів, не мають характеру загальновідомих. У зв'язку з цим вважаємо, що такі філологічні знання є спеціальними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Давтян А.Г. Гражданское процессуальное право Германии / А.Г. Давтян. – М.: Городец, 2000. – 318 с.
2. Шакарян М.С. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации / [С.А. Алексина, А.Т. Боннер, В.В. Блажеев и др.]; Отв. ред. М.С. Шакарян. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 688 с.
3. Васильева-Шаламова Ж.В. Роль та місце перекладача у реалізації принципу мови судочинства у цивільному процесі України / Ж.В. Васильева-Шаламова // Вісник Академії адвокатури України. – Т. 12. – № 1(32). – 2015. – С. 61–69.
4. Радионова М.А. Формы использования знаний сведущих лиц на стадии предварительного расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М.А. Радионова; Юж.-Ур. гос. ун-т. – Челябинск, 2010. – 26 с.
5. Гражданский процесс. Учебник для вузов / Под ред. М.К. Треушникова. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Издательство «Спарк», Юридическое бюро «Городец», 1998. – 544 с.
6. Ясинок М.М. Участь глухонімих у цивільному процесі / М.М. Ясинок // Право і безпека. – № 5 (3). – 2006. – С. 107–109.
7. Киреева Н.А. Участие органов опеки и попечительства в гражданском процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н.А. Киреева. – М., 1985. – 20 с.
8. Кулакова В.Ю. Участие в гражданском процессе государственных органов и органов местного самоуправления : дис. ... канд. юрид. наук / В.Ю. Кулакова. – М., 2001. – 206 с.
9. Киреева Н.А. Орган опеки и попечительства как субъект доказывания / Н.А. Киреева // Теория и практика установления истины в правоприменительной деятельности: Сб. науч. тр. – Иркутск, 1985. – 126 с.